

על מעמד האישה ועל אור הלבנה

ר' דביר גבאי

פתיחה

אחת המהפכות המשמעותיות שהתרחשו בדורות האחרונים, היא בדבר מקומה של האישה בחברה. מהפכה זו שמה לה למטרה להביא לשינוי במעמדה של האישה בעיסוקיה, השכלתה, שאיפותיה, יכולותיה וכן הלאה, וממילא גם ביחס כלפיה, הן מבחינה נפשית והן בהתנהלות החיים.

ראשיתה של מהפכה זו החלה אמנם במערב, אך אט אט במשך השנים היא הולכת ומתקבלת במרבית התרבויות. כמובן שגם אל עם ישראל, בהיותו לב באברים, מגיעות רוחות אלו, ואנו נדרשים לעסוק בסוגיה זו וללמוד מה היחס הנכון כלפיה.

אם נעמיק בשורשי החשיבה של הטענה המצריכה שינוי במעמד האישה, נראה כי היא נעוצה בערך יסודי יותר; השוויון. התרבות המערבית חוותה עולם בו מערכות לא שוויוניות (כגון מעמד כלכלי או גזעי שונה) הופיעו בצורה של דיכוי ורוע, ומשום כך הגיעה להחלטה שיש לחתור לשוויון מלא ככל הניתן בין אנשים או קבוצות. ממילא, שומה עלינו להתייחס גם לערך זה.

כמובן, איני מתיימר להגיש כאן תפיסה כוללת של עמדת היהדות בסוגיה. אנסה רק להציע כיוונים ורעיונות מתוך המדרש המופלא בדבר "קטרוג הלבנה", על פי הסבריו של הרב קוק זצ"ל, בתקווה שהדבר יועיל לבירורה השלם.

הגמרא בחולין¹ מביאה מדרש אגדה המספר על "קטרוג הלבנה"². הרקע למדרש הוא סתירה בפסוק המתאר את יצירת גרמי השמים ביום הרביעי לבריאת העולם. בספר בראשית³, הפסוק פותח ואומר: "ויברא אלוקים את שני המאורות הגדולים", ומיד "מתקן": "את המאור הגדול (השמש) לממשלת היום ואת המאור הקטון (הלבנה) לממשלת הלילה". המדרש מסביר שאכן בהתחלה השמש והירח נבראו שווים בגודלם, אך בהמשך, בעקבות "קטרוג" (טענה, תלונה) מצד הלבנה, ה' מיעט אותה והיא הפכה

¹ סו ע"ב ובתמצית בשבועות ט ע"א.

² המדרש מופיע עם כל מיני שינויים והוספות גם בבראשית רבה (בראשית, ו), ילקוט שמעוני (בראשית, א), ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין, עמ' 253).

³ א, טז.

למאור קטן. המדרש מוסיף ומספר על דין ודברים בין ה' ללבנה, ועל סיומו המפתיע. הרי לשון המדרש:

"רבי שמעון בן פזי רמי: כתיב "ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים" וכתיב "את המאור הגדול ואת המאור הקטן"? אמרה ירח לפני הקב"ה: רבש"ע, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה לך ומעטי את עצמך. אמרה לפניו: רבש"ע, הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי? אמר לה לך ומשול ביום ובלילה. אמרה ליה מאי רבותיה? דשרגא בטיהרא מאי אהני?! אמר לה זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים. אמרה ליה יומא נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא, דכתיב: "והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים"! זיל ליקרו צדיקי בשמיך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן. חזייה דלא קא מיתבא דעתה, אמר הקב"ה: הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח. והיינו דאמר ר"ש בן לקיש: מה נשתנה שעיר של ראש חדש שנאמר בו לה? אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח".

ברור לכל קורא, שלמרות שבפשט הדברים נראה שיש כאן עיסוק בשמש ובירח הגשמיים, ודאי שבאים דברים אלו כמשל על מנת ללמדנו רבדים נוספים של נמשל. מהו אותו נמשל? ידוע שהחמה והלבנה מסמלות את מערכת היחסים הזוגית בין איש ואשה, בהיותה מערכת של נותן ומקבל: השמש נותנת מאורה ללבנה, המקבלת ממנה ומוארת גם היא. כך גם מערכת היחסים בין הבורא לעולמו ושורשיה העליונים, נמשלו לשמש ולירח⁴.

והנה, לא די שהדמויות בהן עוסק המדרש מסמלות איש ואישה, גם התוכן והעיסוק בהן הינו בהקשר לסוגיה בה פתחנו; אין צורך בעיון רב כדי לשים לב לכך שהמדרש נוגע בשאלה חריפה של מי מעל מי, שוויון או פערים, וממילא, ההסברים למדרש הזה יוכלו לתת בידינו כיוונים ומפתחות בהתמודדות עם סוגיה זו.

כאמור, הראי"ה קוק זצ"ל התייחס בכתביו כמה פעמים לסוגיה ונתן לה ביאורים שונים⁵. נעיין כאן בארבע פסקאות מרכזיות (חלקן מוכרות) ונברר מהו העקרון העולה מכל אחת

⁴ ואכן מרבית העוסקים בביאור אגדה זו מבארים אותה דווקא בנמשל זה או בשורשיו בספירות. הארי"ה הקדיש לכך שער שלם בכתביו ור' אייזיק מהומל, מגדולי מחשבת חסידות חב"ד, כתב על כך את ספרו "שני המאורות". כאן המקום לומר שהיכרותי הראשונה עם הנושא באה מסדרת שיעורים של הרב יהושע שפירא בהם עסק בסוגיה בהקשר זה של יחסי הבורא והאדם, אלא שכתמיד נשזרו הדברים והשתקפו ביחסי איש ואישה. מכאן נבע הכיוון ללמוד אותה כך לכתחילה.

⁵ מעניין לציין אגרת ובה הערות לספר "תקוות אהרן" לרב אהרן הכהן אורלנסקי (אגרות הראי"ה, ב, תסט), בה הוא אומר שזו אגדה עמוקה, שיש לה רק פירוש פנימי, ושיודעים אותו יחידי הדור: "האגדה של הביאו כפרה עלי אסור לחשבה כפשוטה, כי אם על דרך משל וסוד... ועל כן האגדה הזאת מצוה לפרסם שאינה כפשוטה, כי אם כלולות בה מחשבות נעלות מסוד ד' ליראיו, והדברים מעוטפים בלבוש עב כדי להעלים האור הגדול שיש בדעות הנשגבות הללו, שרק יחידים בדורות ראויים לחשוב בהם". לא מפתיע לגלות שהרב בעצמו כתב על האגדה הזו כמה הסברים, ובחלקם גם התייחס במפורש ל"כפרה" על המיעוט.

יש עוד שלושה מקורות לפחות בהם הרב נותן הסברים נוספים שלא מובאים כאן: שכל מול רגש (קובץ א, רעט), ירידה מאיכות לכמות (קובץ ז, קלו), הבנת אחדות ה' (מאורות הראיה ג, ריא-ריב).

מהן. יש לציין שקטרוג הלבנה נידון כחלק ממכלול של חטאים קמאיים בבריאה⁶ – חטא הארץ, חטא אדם הראשון, חטא העגל וכו', ולפיכך לעיתים ההסברה היא של המכלול ולא רק של אותו החטא עצמו.

א. חיצוניות במקום נאמנות לעצמיות

”ואני בתוך הגולה.

האני הפנימי העצמי, של היחיד ושל הציבור, אינו מתגלה בתוכיותו רק לפי ערך הקדושה והטהרה שלו, לפי ערך הגבורה העליונה, הספוגה מהאורה הטהורה של זיו מעלה, שהיא מתלהבת בקרבו.

חטאנו עם אבותינו:

חטא האדם הראשון, שנתנכר לעצמיותו, שפנה לדעתו של נחש, ואבד את עצמו, לא ידע להשיב תשובה ברורה על שאלת איך, מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו.

בחטא ההשתחואה לאל זר, חטא ישראל, זנה אחרי אלהי נכר, את אניותו העצמית עזב, זנח ישראל טוב.

חטאה הארץ, הכחישה את עצמיותה, צמצמה את חילה, הלכה אחרי מגמות ותכליתות, לא נתנה את כל חילה הכמוס להיות טעם עץ כטעם פריו, נשאה עין מחוץ לה, לחשוב על דבר גורלות וקריירות.

קטרגה הירח, אבדה סיבוב פנימיותה, שמחת חלקה, חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה.

וכה הולך העולם וצולל באבדן האני של כל אחד, של הפרט ושל הכלל.

באים מחנכים מלומדים, מסתכלים בחיצוניות, מסיחים דעה גם הם מן האני, ומוסיפים תבן על המדורה, משקים את הצמאים בחומץ, מפטמים את המוחות ואת הלבבות בכל מה שהוא חוץ מהם, והאני הולך ומשתכח, וכיון שאין אני, אין הוא, וקל וחומר שאין אתה. רוח אפינו משיח ד', זהו גבורתו הדר גדלו, איננו מבחוץ לנו, רוח אפינו הוא, את ד' אלהינו ודוד מלכנו נבקש, אל ה' ואל טובו נפחד, את האני שלנו נבקש, את עצמנו נבקש ונמצא, הסר כל אלהי נכר, הסר כל זר וממזר, וידעתם כי

⁶ מצד שני הוא גם שונה מהם; הוא מוגדר כ”קטרוג” ולא ”חטא”, ונראה שהדבר קשור לתשובת ”הביאו עלי כפרה” ולצד החיובי שבו, כפי שנבאר בהמשך.

אני ה' אֱלֹהֵיכֶם, המוציא אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאֱלֹהִים, אני ה' ⁷.

בפסקה מופלאה זו מלמד הרב קוק כי החטא היסודי של הבריאה נעוץ בחוסר נאמנות לעצמיות הפנימית; כל אחד מיצורי העולם נברא עם שליחות מיוחדת אליה נועד ועליו להיות קשוב לתוכו ולמלא אותה. הפניית המבט החוצה, כלפי האחר היא הירידה הגדולה החורזת את הנפילות כולן. הרב אומר שכשהלבנה קטרגה היא "איבדה סבוב פנימיותה"⁸ שמחת חלקה" ו"חלמה על דבר הדרת מלכים חיצונה". במקום לעסוק בחלק שלה פנימה, היא מביטה לשאלת כתר המלוכה?⁹ לפי דרכנו נאמר, שהבעיה השורשית בבקשת השוויון היא העמדה הנפשית של חוסר נאמנות לעצמיות; על האישה והאיש להיות נאמנים לעצמם ולשמוח בחלק ובייעוד שייעד להם הבורא.

ב. תחרותיות במקום שותפות

בשתי פסקאות נוספות בהן מתייחס הרב לעניין קטרוג הלבנה, ניתן לזהות בעיה דומה.

פיסקה אחת עוסקת ביחס למחלוקות בין הקבוצות בעם¹⁰:

"...צריכין לפתח אורות גדולים להבין ולהשכיל, שגם מפירודי הדעות יוצאת טובה כללית... ולא עוד אלא שגם בצד הטוב יש שע"י הפירודים מתגוון כל טוב פרטי בגון מיוחד, ואין גון השרוי באחר דוחק אותו לטשטש את צורתו, ומתוך כך מתעשרת כנסת ישראל בריבוי אורות, והרבויה הזה עצמו הוא יגרום את השלום היותר גדול ויותר פנימי... ואם השיגו צדיקים אנשי מעלה את גודל האורות, המתהווים ממחלוקות שבין צדיקים, שהם בונים בזה עולמות כלומר משכללים כל אחד את שיטת המוסר, היושר, הקדושה והחסידות שלהם, בכל עומק הרגשתם ורעיונם בפנימיות החיים... ונמצא, שכל מחלוקת שיש בין איש ישראל לחבירו, בין קיבוץ לחבירו, גם היא בונה עולמות. וכיון שהכל הוא שכלול ובנין, אין צורך לדבר מרורות, כי אם להודיע את הגודל ששני הצדדים עושים, ושהם יחד משכללים בנין עדי עד, ומתקנים את העולם, ואז לפי התרחבות הידיעה, תגדל האהבה כפי הערך של גדולת השנאה, ויגדל החיבור לפי הערך של גדולת הפירוד, וכערך של מדה טובה מרובה ממדת פורענות. והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור

⁷ אורות הקודש ג, צז (עמ' קמ).

⁸ לא ברור לי מה כוונת מילים אלו. אכן הלבנה סובבת במעגל פנימי יותר סביב הארץ, שלא כשמש, אך דבר זה לא אבד ממנה. אולי אבדה ממנה איכות הסיבוב, שהיה מאיר על הארץ כמו השמש.

⁹ גם העיסוק ב"כתר" המלוכה מורה זאת; במקום לטעון שאי אפשר לנהל ממלכה באמצעות שני מלכים - שזוהי מהותו של מלך - היא עוסקת בדבר חיצוני המונח על ראש האדם ואינו חלק ממנו (וכך נהוג לומר על גם הספירה בשם זה).. אולי אפשר לראות כאן הסתכלות על תפקידו של מלך בתור בעל זכויות ולא חובות (מה שמזכיר מאוד את שיח הזכויות המערבי).

¹⁰ אורות ישראל ד, ו (בדילוגים לשם הקיצור).

שבעת הימים, ביום חבוש ד' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא בב"א. - והחטאת לד', שעל מיעוט הלבנה, יגלה את אורו, הבא מפנימיות הקטרוג, תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, שמתוך סתרה תצא בגילוי בכח רב ואיתן מאד, רשפיה רשפי אש שלהבת יה"11.

בקישור המפתיע לקטרוג הלבנה המובא בסוף הפיסקה, מבאר הרב שכוונתו לתהליך שתחילתו פירוד ומחלוקת, אך סופו השלמה וטיפול הדדי.

פיסקה אחרת עוסקת בפחד (וגם היא שוזרת כמה חטאים היסטוריים יחד)¹²:

"מחשכי ההויה עלופים הם בפחד שוא, שמאפליהם מתפשטים בנשמות היחיד והצבור, בנפש העולם המקושר בתנאי הלחץ וחוקים מעיקים על חופשתו האמתית.

בעל-התשובה מפחד, שעוונותיו כבר אבדוהו ושתקוותו כבר אפסה, ואיננו יודע שבתוך פחדו כבר כל אורות הצלתו מונחים הם בגניזתם.

פחדה הארץ ג"כ ולא הוציאה את העץ בשלמותו, שיהיה טעמו כטעם פרו.

פחדה הלבנה, מפני ההתחרות של שני מלכים בכתר אחד.

מפחדת היא האנושיות, מפני ערכי החופש הבהירים והרוממים.

מפחד הוא כל העולם הזה, מפני הופעתו של העולם הבא הנאדר בקודש¹³.

אמנם מתוך אוצר הבטחון באה השלוח, והפחד סר מיסודו, ו"מגדל עז שם ד' בו ירוץ צדיק ונשגב", ובקדושת הבטחון ימלאו פגימותיהם של העולמים וכל אשר בהם, "בטחו בד' עדי עד, כי ביה ד' צור עולמים".

בניגוד לפסקה בה כתב הרב על עצמיות, כאן הרב לוקח את נושא הפחד כשורש הכל. מהו שורש הפחד הקוסמי הזה? יכולים להיות כמה כיוונים, אך לפחות לגבי פחד הלבנה הרב כותב במפורש שהוא פחד ההתחרות מול השמש. הדברים קושרים לפסקה הקודמת, ונראה שניתן להצביע כאן על זיהוי של החטא כבעיה של תחרותיות (פסקה קודמת),

¹¹ א. הרב כותב על "אהבה מסותרת שתצא (=האהבה) מתוך סתרה, ורשפיה רשפי אש (דימוי שנאמר על האהבה, והרב מביא דווקא אותו ומקשר ללהבות אש כמו בשמש)".

ב. להלן נתרגם רעיון זה לסוגייתנו כך: יש מחלוקת בעולם בין הגברים לנשים, והרב אומר: בואו נרגיע ונעריך כל אחד את השני בשותפות. אבל חשוב לשים לב שבדבריו הנוספים הרב אומר כאן בגאונות: באמת המריבה הזו נובעת מאהבה (כמו שרק אחים רבים ביניהם כי הם קשורים), ובאמת הפמיניזם אוהב את הגברים ולכן קשה לו היחס שלהם(!) ולכן לאחר האמירה של שלילת הפמיניזם הנובע מפחד קנאה וחיצוניות (המיעוט), בא שלב שני בו מבררים, מזכירים ומעוררים שהכל נובע מאהבה, וממילא נעלמים האיום והתחרות, ונותרה בקשת העצמת נשיות מבוררת (להביא חטאת על המיעוט).

¹² אורות התשובה טז, ב.

¹³ בגרסה שבאוצר המדרשים מוזכרים שני העולמות: "אמרה לפניו רבש"ע עולם גדול מחבירו העוה"ז או העוה"ב? א"ל העוה"ב גדול מעוה"ז, אמרה לפניו רבש"ע מפני מה בראת שני עולמות העוה"ז קטן והעוה"ב גדול... בראת שמש וירח צריך שיהיה אחד גדול מחברו".

ששורשה נובע מתפיסה של האחר כאיום על קיומי (פסקה נוכחית). זיהוי כזה רלוונטי לנו מאוד; אין ספק שזהו אחד הערכים הנוכחים בתרבות המערבית. בה הכל מתחרים זה בזה בטבלאות הקבוצות בספורט, במצעדי השירים ברדיו, ברשתות המזון והביגוד, בסיכומי העיתוננים של עשרת/מאה/אלף האנשים המשפיעים/העשירים/היפים ביותר, בקבוצות בעלי רעיונות שונים או מפלגות. מציאות כזו מרגילה את האדם לראות באחרים איום, ומגדלת באדם פחד מובנה מהסובבים.

בניגוד לכל זה, מלמדת אותנו היהדות תפיסה מתוקנת בה האנשים בחברה **שותפים** זה עם זה. בעולם ישנם שלל אנשים שלכולם יתרונות וחסרונות, כאשר כל אחד תורם את מה שיש לו ונתרם מאחרים במה שאין לו. ממילא אין מקום לפחד ועאכו"כ למנוע את התפתחותו של הזולת. להיפך! נוצר מקום לשמוח בה ולהעצים אותה, מתוך הבנה שהשונה ממני משלים אותי. אם רעיון זה נשמע תמוה ומרוחק – אות הוא כי אכן הושפענו עמוקות משורשי החשיבה המערבית והפוסט-מודרנית.

ג. הנמכת האידיאל, השלמה עם החלקיות

הרב מזכיר את קטרוג הלבנה בעוד שתי פסקאות יסודיות ועמוקות, וצריך להעמיק ולהבין מהן מה ההסבר שהרב מעניק למדרש קטרוג הלבנה. בשני המקורות קטרוג הלבנה וחטא הארץ מתוארים כסיבה הראשונית שבעקבותיה נוצרה מציאות ה"חטא" בעולם ("סיבת החטאים" או "סבות קודמות לחטא האדם"), ובשני מתגלה שזוהי בעצם "בעיה מובנית" הכרוכה בבריאת עולם מוגבל ממקורו האלוקי. לאור זאת, ננסה להבין כיצד מתורגמת הסברה זו בנמשל שביחסי איש ואישה:

"האישיות העולמית הכללית בעלת מוסר היא, בעלת רצון ובחירה, והרע העולמי הוא תולדה מירידתה המוסרית, כשם שהרע האישי הוא תולדה מהירידה המוסרית של היחיד, והרע החברתי מהירידה המוסרית של החברה. אין לנו כל רשות לקטע את הצורה המתגלה לפנינו בחיים היחידים והציבוריים, לומר שאין להם שרשים במרחבי החיים כולם. אי אפשר לתאר לנו חוק הויתתי שאיננו מתפשט באופקים כלליים, היותר מתפשטים. הירידה הכללית בוודאי יותר נשגבה, ויותר מלאת חיים היא מזו המצומצמת הפרטית. **קטרוג הלבנה, חטא הארץ, הנם סבות קודמות לחטא האדם**, והאדם הוא ענף שכחו גדול גם על שרשו. הולכים הדברים וחוזרים: ויתקן האדם את חטאו, והארץ תענה לעומתו, את חטאה תתקן גם היא. הלבנה תצא מקטרוגה, ותתמלא פגימתה, ולא יהא בה שום מיעוט. **כל ההפרעות שבפמליא של מעלה יסודרו**, באופן שהטוב רק הוא ינצח. ומבט חודר פנימי, בשלמות האושר הרצוני שבגנוי נשמתו של אדם, כשהוא מתאחד עם האפשרות של ההכרה העליונה, המודה בהטוב האלהי, בעוצם היכולת ובאדירות החפץ, להיטיב להאיר ולהחיות,

הוא נותן לנו את ערובתו לטובה. ובאה הנבואה ושפעת רוח הקודש וממלאה את מה שהשכל אינו משלים, ומקור השמחה העדינה מתברך ברכת שלום ואמת¹⁴.

בהסתכלותו האחדותית, הרב מחדש כאן שההוויה כולה היא מעין אישיות ("האישיות העולמית"); יש לה חוש מוסרי והיא בעלת בחירה. לאישיות זו הייתה ירידה מוסרית, וממילא ירידה זו השפיעה על החברה ועל היחיד. "חטאה" של האישיות העולמית הוא סיפורם של חטא הארץ וקטרוג הלבנה. הרב מוסיף ומחדש שדווקא האדם הפרטי – שלכאורה הוא הענף המרוחק – הוא זה שיכול לתקן את כל המערכת בהיזון חוזר. אמנם, עדיין לא ברור לנו מה טיבו של אותו חטא? מפתח לכך נמצא בפסקה הבאה, בה כותב הרב דברים דומים, ומוסיף ומקשר אותם ל"נפילת/ירידת התיאוריה/האידיאל במציאות":

"כנסת ישראל שואפת לתקון העולם בכל מלואו, לסליחה מקורית מטהרת, שבאה לא רק מישועת נפש האדם והטבת רצונו מצד עצמו, - שבזה צריכים להיפגש בווייתור ומדת חסד מיוחדת, בלא התכללות עם כל המדות כולן ובלא שקול של עז צדק ומשפט, - כי-אם **תקון כולל לסיבת החטאים**. חק הטהרה, העברת רוח הטומאה על ידי שמו של משיח שקדם לעולם, "פרה אדומה מכפרת", והיא מטהרת מטומאת מת, נעוץ בסלוק המיתה מיסודה, **בהעלאת העולם מעמק חטאו, מחטא הארץ ומקטרוג הלבנה, מנפילת התיאוריה העולמית ביסוד מציאותה, מהנמכת האידיאל העולמי במציאות, מה שהכשיר את החטא האנושי וכל הצרות הרבות הבאות ממנו**. הכל, הכל צריך להיות מתוקן, הכל צריך להיות מטהר. שאיפת ישראל לבנין האומה, לשיבת הארץ, היא שאיפה של עומק הטוב החודר את כל היש בשרשו. לא זקיפת לבנה מאיזה בנין כי אם פניה שלמה ועמוקה אל היסוד של כל הבנין, לכוננו בתקון. לא עצים אחדים וענפים מאילן החיים והטוב, אלא לחשוף את המקור, את מעין החיים שלשד עץ החיים, עם כל שרשיו, גזעיו ענפיו, פארותיו ועליו, משם יונק, וממנו יבא רוח חיים, רוח חדש, ועולם חדש, יבנה, "כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ד' כן יעמד זרעכם ושמכם".

כאמור, הרב מסביר שחטא הארץ וקטרוג הלבנה הם בעצם: "הנמכת האידיאל העולמי במציאות" ו"נפילת התיאוריה העולמית ביסוד מציאותה". אלו הם מושגים עמוקים שמקורם בפנימיות התורה, המתארים תהליך יסוד רוחני שקשור לבריאת העולם (ואכן מתחבר לחטאים הכתובים בתיאור בריאת העולם בתורה). על תהליך זה ניתן ללמוד ממקורות נוספים בכתביו¹⁵. בתמצית אפשר לומר, שבמציאות יש "חוק מובנה":

¹⁴ שמונה קבצים א, תתפה.

¹⁵ לפעמים יש שהצער העצמי הרוחני מצטרף בנשמה עם הצער העולמי הכללי, והלב הומה על ירידת העולם על ירידת העולמים בכלל, מאותה התכונה האידיאלית האלהית, שירדו לשעה מתוך סגירתם בחוג הבריאה המוגבלת, ומזה באים הדברים בהגבלה אחרי הגבלה עד הירידה האנושית, הכללית והפרטית" (קובץ ה, ג).

כשבאים להגשים אידיאל מופשט במציאות מוגבלת הוא מוכרח בשלב הראשוני לבוא לידי ביטוי בצורה מצומצמת, ולא כפי הרעיון המקורי. אפשר לכנות זאת בלשון אחת "שבירה" ובלשון אחרת "חטא" – במשמעות של חסרון והחטאה מהמטרה השלמה. לפי זה קטרוג הלבנה וחטא הארץ הם תיאור של הפער הזה, שקיים בעצם בריאתה של בריאה כלשהי¹⁶.

כיון שההסבר הזה על קטרוג הלבנה הוא מאוד שורשי ועמוק, קצת קשה במחשבה ראשונה להשליך אותו לנמשל של יחסי איש ואשה. בכל זאת אנסה להציע כיוון ולומר, שלפי ההסברה הזו אנו לומדים לקבל את המיעוט כההליך שהוא "כורח המציאות". עיקר הפתרון טמון בהבנה וקבלה שאנו חיים במציאות שמתגלה בצורה חלקית וחסרה, שעליה להתפתח ולהשתלם לאט לאט¹⁷ כאשר אדם מקבל את עמדתו ה"נמוכה" (יחסית לאדם אחר או יחסית למה שהיה רוצה) כהבנה שכך העולם נברא, הוא רגוע ומשלים עם המציאות הזו, וממילא לא סובל מרגשות שליליים כקנאה ופחד. העובדה שזוהי דרך העולם מלמדת שהדבר החלקי והמשתלם הוא לא פסול או בעייתי, אלא דבר טבעי ונכון לשעתו. יכולת ההתפתחות האיטית הזו שייכת בעצמה לצד הנשי, המסוגל לקחת גרעין ראשוני ולפתח אותו בסבלנות בעבודה פנימית נסתרת. ממילא, גם את מעמדה תפתח האישה בסבלנות ובנחת.

ד. הישגיות

הפיסקה הבאה והרעיון שהרב מעלה בה אמנם אינם אמורים על קטרוג הלבנה אלא על חטא הארץ, אך מכל מקום, לאור מתיקות הרעיון וההקשרים הרבים שראינו לעיל בין שני הסוגיות, נראה שניתן לדרוש אותו גם לסוגייתנו¹⁸. בפסקה המפורסמת הזו הרב

מקור נוסף בסופו נרמזת גם סוגייתנו: "הפסק **מוכרח להיות** בין תכן האידיאל המופשט של מגמת הכל ובין המתגלה ממנו בהויה בפועל... כשהאידיאלים הנשגבים... מתגבלים בגבול וגדר ידוע - מיד הם מתקדרים ויורדים מחביון-עזם... נצטמצמה האורה, יורדת היא לפעמים מאד מחסנה ומגיעה עד מחשכים בצמצומה לצורך הערכת מהותה... אם שאיפה זו [להתעלות לאידיאלים מעל הגבולים] בהתגברת משברת היא את ההגדרות, ובזה היא משימה תהום גדול מפסיק בין עצמיותם של האידיאלים ובין התגלמותם המוחשית בעולם המעשה וההגדרה המיוחדת - מוכרחת היא **להתמעט ולעצור בפנימיותה** את עזו חשקם..." (זרעונים – נשמת לאומיות וגופה).

¹⁶ קראתי פעם בשם הרב מניטו שבריאה היא מלשון "בר" – הוצאה החוצה של משהו. יש כאן תנועה של משהו שנפרד מהשלמות ומופיע בצורה חלקית.

¹⁷ כשם שבנמשל ליחסי הבורא והאדם על האדם לקבל את מקומו החלקי ולשמוח בהשתלמותו, ולא לרטון שרצונו "להיות כאלוקים" כאן ועכשיו כדעתו של נחש (וכדברי הרב על הקנאה המרקבת שהיא הקנאה באלוקים).

¹⁸ במידה מסוימת הרעיון הזה הוא שיקוף של ההסברה הקודמת באות ג' לגבי הגילוי המצומצם של האידיאל, וכפי שנרמז בסוף הדברים.

מסביר את חטאה של הארץ כהופעתו של הפער והשוני שבין האמצעי, הדרך, לבין המטרה הסופית.

"מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו. כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנעם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ, התנוודדות החיים, ולאות הרוחניות כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגדול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם. זהו חטא הארץ, שבעבורו נתקללה כשנתקלל גם האדם על חטאו. וכל פגם סופו לתקון. ע"כ מובטחים אנו בברור, שיבאו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, וארחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחוץ בעד הנועם של האור האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים, המחזיקים אותו ומוציאים אותו מן הכח אל הפועל. התשובה עצמה, המזרמת את הרוח הפנימי, אשר נטבע במצולות תהום של ההעדר והפך המגמה האידיאלית ע"י נתינת רוח לרוח הצדק, שנתן בתחלה במועקה, תתן עז לרוח האידיאלי לחדור בתקפו גם בחלקי כל המכשירים הרבים, ומכולם יוטעם טעמו של הזיו המגמתי, ולא ישא עוד האדם חרפת העצלות בדרך החיים האמתיים".

בסיפור בריאת העצים האמירה האלוקית היא שיצא "עץ פרי עושה פרי", ואילו במימושה מסופר שנברא "עץ עושה פרי". כלומר, העץ עצמו אינו "פרי". דרשו חז"ל, שמלכתחילה היה צריך להיות טעם העץ כטעם הפרי, ולמעשה נשאר הטעם בפרי בלבד. הרב קוק מבאר שהעץ רומז לאמצעי, והפרי רומז למטרה הסופית. לפני החטא המצב היה שגם באמצעי היה מורגש "טעם" כלומר תחושה נשמית של גובה ונועם, בדיוק כמו שמורגש כאשר מגיעים אל המטרה והמבוקש. לאחר החטא האמצעי נתעבה ונתגשם, ובעצם איבד את טעמו.

לא רק שאיבדנו את הרגשת הנעימות והשמחה בדרך, עמוק מכך – איבדנו את תחושת ההערכה והסיפוק מהדרך. לתת טעם פירושו להעריך. העולם נפל למקום בו הכל נמדד על פי התוצאה הסופית ולא על פי המאמץ. נדרשת ממנו עבודה פנימית על מנת להעריך את התלמיד שהשקיע והתאמץ כמו התלמיד שהגיע להישגים, או להעריך את עצמנו ולחוש סיפוק על מאמץ גדול שלא נשא פירות. דרך החשיבה הזו מכונה הישגיות.

אם ניקח את הערך הזה לשאלת השוויון ומעמד האישה, נראה כי הרבה מהקשיים נבעו מהשקפת עולם של הישגיות, בה הגדול והמוערך הוא רק מי שקטף את התהילה הסופית ולא מי שעמל לשם כך לאורך כל הדרך (הרבה מכישרונותיה של האישה קשורים בתהליך - גידול, תיקון והכשרה). כאשר ההסתכלות האנושית תעריך ותיתן כבוד למאמצים, לדרך, לפיתוח הלא נודע מאחורי הקלעים – הרבה מהתסכולים ייעלמו וייפתרו.

אם כן, למדנו עד עתה במדרש ובהסבריו השונים שתפיסות עולם שגויות הן המובילות לדרישת השוויון ולבקשה להתנער ממעמד האישה כפי שהיה בעבר. אמנם, אם בפרשנותו של הרב קוק לסוגיה עסקינן, הרי שלמודים אנו ממנו שהדעות המתחדשות בעולם הינן ביסודן בקשה לערך נכון, ועלינו להבחין בין החלק הטוב שבהן לחלק הפסול, ולמצוא את המקור הטוב בערכים האלוניים.

גם כאן נראה כי יש להבדיל בין הפרי, הגרעין האמיתי שיש ביסודה של דרישה חדשה זו המופיעה בעולם, לבין הסייגים והתוספות הפסולות. באופן כולל ניתן לחלק בין הבקשה לראות באישה יציר אלוקים חשוב ויקר, שעליו לפתח את הכוחות והכישורונות הייחודיים לו שזוהי התקדמות בריאה, לבין הבקשה הרוצה להשוות את האישה לאיש, ולבקש שתעסוק ותפתח את כישורונותיו שלו שזוהי עוולה וטעות עמוקה¹⁹.

ובאמת, אם נעיין שוב במדרש נבחין שהוא כולל שני חלקים: בחלק הראשון הלבנה מקטרגת ומתמעטת, מיעוט שבעקבותיו היא שואלת באופן חריף: "בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי"? זוהי זעקת השוויון (סבורני שאם נשאל אדם אקראי עם איזה קטע הוא חש הזדהות ביותר – קרוב לוודאי שיצביע על מילים אלו...). בחלק השני הקב"ה נזקק להשיב ומנהל דין ודברים ארוך על מנת לפייסה. אף על פי שלבסוף נסתתמו טענותיה, המדרש מפתיע ומסיים "חזא דלא מייתבא דעתה" ולפיכך ה' אומר "הביאו עלי כפרה!"

כלומר, לפי החלק הראשון המצב שבו הלבנה ממעטת עצמה נכון ומוצדק. אך לפי החלק השני המצב הזה הוא שלב ביניים זמני שנוצר כתוצאה מן החטא ועל מנת לתקנו, כאשר היעד הסופי הוא שהלבנה תחזור לגדולתה ומיעוטה יתכפר.

לאור ההבנה החדשה הזו, נשוב לארבעת ההסברים הקודמים של הרב, ונראה איך בכל אחד מהם ישנו שלב שני בו הלבנה חוזרת לגדולתה ממקום מתוקן ומבורר:

א. נאמנות לעצמיות – כאשר אדם מגיע לנאמנות מלאה לעצמיותו, לתפקידו, לכישורונות ולתכונות שהבורא ייעד עבורו, הוא כבר לא "קטן" ביחס לאחר ה"גדול" ממנו, וההשוואה מתייתרת. מתגלה שאין סולם מדדים אחד (גברי) לאורו נמדדות שתי הדמויות (ובו האישה בעמדת נחיתות), אלא שני סולמות שונים שכל אחד מיועד לדמות משלו (והאיש ניצב בעמדת נחיתות במדדי הסולם הנשי). נמצא שכל אחת מהדמויות גדולה בעולם המדדים שמתאים לעצמיותה, ועולמות אלה שווים באשר הם מהווים פנים שונים של גילוי ה' בבריאה.

¹⁹ באסופה המצוינת "משפחה: מפעל חיים" רוכזו מספר מאמרי עומק שנוגעים בדיונונו, הצד השווה ברובם הוא שיצאו לעשות חילוק שכזה, כל אחד בדרכו, למשל בין "פמיניזם נשי" ל"פמיניזם משווה" (יובל פרוינד, עמ' 50) או בין "שפוי" ל"רדיקלי" (הרב יעקב אריאל, עמ' 74) ועוד.

ב. שותפות – בדומה מאוד לאמור לעיל, גם הסתכלות על האיש והאישה כשותפים ולא כשני אינדיבידואלים מתחרים מביאה לתוצאה דומה. כאשר מחלחלת ההבנה שאי אפשר לבד ובכל צד ישנן חוזקות ויכולות שאין לצד השני, מתברר שהצד ה"קטן" כביכול מבחינה מסוימת בעצם "גדול" מאוד מבחינות אחרות, ממילא יש רצון וישנה השקעה דווקא בגידול והעצמה של השותף כדי לגלות בחינות אלו.

ג. חלקיות מובנית בבריאה – בהסבר זה ודאי שיש להצביע על שלב שני של חזרה לגדולה; ההופעה המצומצמת של הבריאה לא נועדה להישאר בחלקיותה. אדרבה, היא עוברת תהליך ארוך ומתמשך של תיקון והשתלמות. כשם שעל העולם האנושי הוטל התפקיד להיתקן ולהשתוות למקורו האלוהי, כך עתידה דמות האישה להתפתח ולהתגלות בשלמות על ידי עבודה נכונה ומתוקנת.

ד. הערכת מאמץ ודרך – כאן כמעט ואין כל הצדקה לקיומו של שלב איבוד טעם העץ. כל עצמו של הסבר זה מייחל ליום בו יישוב טעם העץ להיות כטעם פרו, ליום בו ניתן טעם ונעריך את העיסוק בעבודת הדרך והתהליך בשווה לעיסוק במטרה המוגמרת.

על גבי המדרש שהבאנו ישנו פסוק מפורסם העוסק ביחסי החמה והלבנה, אותו אנו מזכירים מדי חודש לאחר הברכה על הלבנה המתחדשת:

"והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים".

מהו פירוש הפסוק? אם הלבנה העתידית תהיה כאור החמה הנוכחי, ואור החמה העתידית יגדל להיות שבעתיים, משמע שהפער נמשך. או אולי שמא הלבנה העתידית תהיה כאור החמה הגדול שבעתיים באותו עתיד?

ייתכן שבאים כאן לידי ביטוי שני הצדדים-השלבים: הסתכלות אחת מקבלת את הפער ביחסי הגודל בין הדמויות, ואומרת שבאימוץ ערכים נכונים ומתוקנים הפער הזה לא מעורר קושי. ממילא, לאחר אימוץ הערכים הנכונים, צומחת הסתכלות עמוקה יותר בה מתברר שמבחינה מהותית אין שום פער, ובאמת הלבנה גדולה ואורה כאור החמה.

לסיכום, מתוך ההסברים למדרש על קטרוג הלבנה ניתן לדרוש ביחס לחידוש במעמד האישה כיום: מצד אחד יש בו גרעין ובקשה נכונה להביא לידי ביטוי מלא את כישרונותיה הייחודיים של האישה, ומצד שני יש על גביו חלקים פסולים הנובעים מעולם ערכים שגוי כחיצוניות, תחרותיות והישגיות. על גבי זה, במבט ראשון החלפת הערכים השגויים בערכים הנכונים כנאמנות לעצמיות, שותפות והערכת התהליך נראה רק כ"משלים" עם הפער, אך במבט מעמיק, הפנמה אמיתית ומלאה שלהם מביאה להבנה והרגשה מתוקה של השוויה אמיתית, ולמערכת יחסים בריאה ושמחה בין שני עולמות עשירים אלו.